

**הנגשת לימודי המשפט לפריפריה הצפונית:
מנגנון לצמצום פערים ולפיתוח מחויבות חברתית ורגישות רב-תרבותית***

עו"ד פרופ' מוחמד ותד, עו"ד ד"ר יעל עפרון*****

1. מבוא

רשימה קצרה זו עוסקת בחשיבות הנגשת לימודי המשפט לפריפריה בכלל ולמכללה האקדמית צפת כמקרה בוחן. אנחנו מבקשים לטעון, כי חינוך משפטי במסגרת של מכללה ציבורית בפריפריה חייב להעניק לסטודנטים ידע משפטי, אקדמי ומעשי, אבל גם לפתח בקרב הסטודנטים כלים לאחריות חברתית ולרגישות רב-תרבותית.

עיקר טענתנו הוא, כי תפקיד בית-ספר למשפטים אינו רק להוות את המדרגה הראשונה במסלול ההסמכה לעריכת-דין. תפקידה של האקדמיה המשפטית רחב בהרבה, והוא הנגשת הידע המשפטי לאוכלוסיות רחבות ומגוונות ככל האפשר. הנחה זו נשענת על תפיסה לפיה המשפט הוא משאב ציבורי אשר הידע אודותיו מוחזק, לצערנו, בידיהם של מתי מעט.¹ אם אנחנו מקבלים את ההנחה שהמשפט חל באופן שוויוני על כולם – לא רק החובות שהוא מטיל, אלא גם הזכויות שהוא מעניק – הרי שקיימת חובה ציבורית לצמצם את הפערים בין אלו שמודעים לזכויותיהם ואלו שלא. עצם החשיפה לעולם המשפט מסייעת אפוא בהפצת הידע המשפטי, לא רק בעיקר לסטודנט שלומד אותו, אלא גם, וזה לא פחות חשוב מהעיקר, לסביבתו החברתית והגאוגרפית.

הרשימה תחולק לשלושה פרקים: ראשית, נסקור את הרקע והרציונל להקמת בית-ספר למשפטים בגליל; שנית, נמנה חלק מהאתגרים עמם אנו מתמודדים כבית-ספר למשפטים בפריפריה; ולבסוף, נפרט את מגוון הפעילויות בהן אנחנו נוקטים על מנת להתגבר על אתגרים אלו.

* עיקרי רשימה זו הוצג על-ידי המחברים במסגרת כנס יחסי אקדמיה פריפריה, במכללה האקדמית ספיר (17.03.2021).
** פרופסור חבר, דיקאן, בית-הספר למשפטים של המכללה האקדמית צפת. עמית מחקר, המרכז הבינלאומי לבריאות, משפט ואתיקה, אוניברסיטת חיפה. חבר לשכת עורכי-הדין בישראל, מחוז הצפון.
*** מרצה בכירה, סגנית דיקאן ומנהלת המערך הקליני, בית-הספר למשפטים של המכללה האקדמית צפת. חברת לשכת עורכי-הדין בישראל, מחוז מרכז.

¹ נטע זיו "חינוך משפטי ואחריות חברתית: על הזיקה בין הפקולטה למשפטים והקהילה שהיא מצויה בה" **עיוני משפט** כה(2) 385, 388 (2001) (להלן זיו – חינוך משפטי).

2. הרקע והרציונל להקמת בית-ספר למשפטים בגליל

נפתח, כאמור, בהחלטה של ממשלת ישראל בשנת 2005 להקים שני בתי ספר למשפטים במכללות ציבוריות בפריפריה – האחד בנגב (המכללה האקדמית ספיר) והשני בגליל (המכללה האקדמית צפת), "משיקולים חברתיים ומתוך רצון לקדם את הפריפריה ולחזקה".²

במשך רוב שנותיה של המדינה, ידע זה הוחזק בידי קבוצה מצומצמת ביותר של שחקנים; רובם הגיעו מרקע די אחיד, ועל כן החלטותיהם שיקפו בעיקר את תפיסת עולמם.³ להזדהוּת זו ממוקדי הידע תוצאה ברורה וניכרת של הדרה ממוקדי הכוח וההשפעה במדינה.⁴ היעדר גיוון הדעות גרר הזנחה של תפיסות עולם ושל צרכים של אוכלוסיות שקולם לא יוצג כל עיקר. כאשר אוכלוסיות שלמות חשות שהמשפט הוא לא שלהם, הרי שהיעדר מיצוי הזכויות גורר עימו גם תופעות של היעדר ציות.⁵

מהפכת ההשכלה הגבוהה, אותה הוביל פרופ' אמנון רובינשטיין, בתחילת שנות ה-90,⁶ נועדה לסייע בצמצום הפערים בכך שפתחה את הדלת בפני מכללות פרטיות להרחיב את הנגישות לידע המשפטי.⁷ אלא שהמוטיבציה להעניק מן המשאב הציבורי הזה נכרכה גם במוטיבציות עסקיות, אשר הפכו את החינוך המשפטי מחוץ לכותלי האוניברסיטאות למוצר יקר, אשר ידן של אותן אוכלוסיות בפריפריה, הנזקקות לו במיוחד, לא הייתה משגת.⁸ החלטת ממשלת ישראל בשנת 2005 לפתוח שני מוסדות לחינוך משפטי בתקצוב ממשלתי, האחד בנגב והאחר בגליל,⁹ נעשתה מתוך כוונה מוצהרת לתקן עוול היסטורי שנעשה לתושבי הפריפריה.¹⁰ פתיחת המכללות הציבוריות, המכללה האקדמית ספיר והמכללה האקדמית צפת, לפני יותר מעשור, אפשרה לתושבי הנגב והגליל, אשר הודרו מהשיח המשפטי בשל היעדר נגישות אליו, להיחשף למשפט, לשתף ולהשתתף בו.¹¹

² המועצה להשכלה גבוהה העשירית, קובץ החלטות עקרוניות: 2002-2007 (מרץ 2007), בעמוד 160. <https://che.org.il/wp-content/uploads/2012/04/%D7%A7%D7%95%D7%91%D7%A5-%D7%94%D7%97%D7%9C%D7%98%D7%95%D7%AA-%D7%A2%D7%A7%D7%A8%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%95%D7%AA-2002-20071.pdf>

³ יובל אלבשן "על נפקדות הצדק החברתי בחינוך המשפטי בישראל" **עלי משפט** ג(1) 7 (2003) (להלן אלבשן – על נפקדות הצדק החברתי).

⁴ יובל אלבשן **זרים במשפט** (2005).

⁵ יובל אלבשן, "נגישות האוכלוסיות המוחלשות בישראל למשפט", **עלי משפט** ג(2) 497, 533 (2005).

⁶ עמרי זרחוביץ, "היה פה קרטל של אוניברסיטאות שגרם נזק אדיר לחברה", **גלובס** (13.10.2018). <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001255943>

⁷ ענת רואה, "20 שנה לכניסת המכללות: היום שבו עריכת דין הפכה לעוד מקצוע", **כלכליסט** (21.10.2010). <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3421268,00.html>

⁸ שם.

⁹ המועצה להשכלה גבוהה, לעיל, ה"ש 2.

¹⁰ שם, בעמוד 160.

¹¹ יעל עפרון וירון זילברשטיין, "על סטודנטים למשפטים כסוכני שינוי" – המקרה של בית הספר למשפטים במכללה האקדמית צפת", **מעשי משפט** ו 105 (2014).

3. האתגרים עמם מתמודדי בית-ספר למשפטים בפריפריה

פתיחת שערי האקדמיה המשפטית לאוכלוסיית הפריפריה נשאה עימה, יחד עם ההבטחה הגדולה, גם אתגרים לא פשוטים. את חלקם נציין כאן, ועל חלקם פורסמו מאמרים על-ידי חברי סגל בית-הספר ואחרים.¹² ננסה לחלק את האתגרים לשני סוגים מרכזיים: אתגרים פנימיים ואתגרים חיצוניים.

מבחינה פנימית נאלץ בית-הספר למצוא נוסחת קסם אשר תאפשר שימור רמה אקדמית ראויה, וזאת חרף נקודת פתיחה נמוכה יותר של הלומדים.¹³ להבנתנו, אתגר זה מציב קושי מיוחד לאור אי המודעות, על-פי רוב, של הלומדים לעצם קיומו של פער זה. אתגר פנימי משמעותי נוסף נובע מתוך הרכבו האתני של בית-הספר למשפטים במכללה האקדמית צפת, אשר מהווה שיקוף של הרכב אוכלוסיות הגליל: יהודים, מוסלמים, נוצרים ודרוזים, בדרגות דתיות שונות (אדוקים, דתיים-ליברליים וחילוניים), וברמות שונות של ניסיון אקדמי; מבוגרי תיכון ועד לבעלי תארים מתקדמים המבקשים לשנות מסלול קריירה, ואף כאלה השואפים ללמוד אך לשם ההשכלה. המגוון יוצר קושי פדגוגי לא רק ביחס להבדלים בשליטה בשפה, אלא גם בכל הקשור למפגש הרב-תרבותי ולמטענים שהוא נושא עימו. זאת, במיוחד, כאשר הלימודים עצמם עוסקים בנושאים הנמצאים תדיר על סדר היום הציבורי.

בנוסף לאתגרים הפנימיים, קיימים גם שני אתגרים חיצוניים עימם נאלצנו להתמודד: הראשון, הוא התדמית של בוגרי מכללות בכלל ושל המכללה האקדמית צפת בפרט בקרב הקהיליה המשפטית הוותיקה, אשר, להערכתנו, מנעה במשך שנים את פתיחת דלתות המקצוע בפני בוגרי בית-הספר. העדפת בוגרי האוניברסיטאות או המכללות היוקרתיות ממרכז הארץ, מנעה מבוגרים מצטיינים של בית-הספר למשפטים במכללה האקדמית צפת להציג בפני מוסדות המשפט הנכבדים את התרומה הייחודית של קולות הפריפריה. אתגר חיצוני נוסף נולד דווקא מתוך רצונם של אותם נועזים, שכן העניקו הזדמנות לבוגרי המכללה, לקרבם אל העשייה המשפטית. החשש עימו נאלצנו להתמודד הוא "בריחת מוחות" למרכז, שתסכל את מטרת הקמת בית-הספר לחזק את הפריפריה. אידיאלית, היינו רוצים שמצטיינים מהמרכז יימשכו אל הצפון, ולא להפך. עם זאת, בהיעדר תשתיות של תחבורה ציבורית יעילה, דיור הולם, מקומות בילוי וכיו"ב, המהלך עדיין אינו אפשרי.

¹² שם, וכן יעל עפרון וירון זילברשטיין, "לימודי משפטים כתמריץ לשינוי חברתי מגזרי וחוף-מגזרי: המקרה של סטודנטים ערבים למשפטים במכללת צפת", *המשפט* יט 331 (2014); Yael Efron & Nellie Munin, *Role-Playing Brings Theory to Life in a Multicultural Learning Environment*, 66(2) J. LEGAL ED. 309 (2017).

¹³ Efron & Munin, שם, בעמוד 310; עפרון וזילברשטיין, שם, בעמודים 355-356.

4. מגוון פעילויות על מנת להתגבר על האתגרים

על מנת להגשים את החזון שלשמו הוקם – הכשרת משפטנים שיוכלו להשתלב במוקדי ההשפעה במדינה, וכתוצאה מכך לצמצם את הפערים ההיסטוריים בין המרכז לפריפריה – פעילות בית-הספר כוללת גם שיתופי פעולה הדוקים עם לשכת עורכי-הדין, היחידות השונות של משרד המשפטים ובתי המשפט במחוז. זאת, באמצעות עריכת השתלמויות וימי עיון משותפים, שילוב מתמיד של מרצים אורחים, שילוב סטודנטים ובוגרים במשרדים אלו, וסדנאות מעשיות בהנחיית שופטים ופרקליטים. שיתופי פעולה אלה מניבים מודעות הדדית והתמודדות משותפת עם אתגרי הסביבה הייחודית של בית-הספר.

שילוב אנשי המקצוע בפעילות האקדמית וריבוי הסדנאות המעשיות מאפשר לבית-הספר להשעין חלק נכבד מהכשרת הסטודנטים על למידה התנסותית, אשר מחקרים פדגוגיים מוכיחים את יעילותה ויתרונותיה: הלמידה ההתנסותית בקבוצות קטנות, המאפשרות משוב אישי ומדויק, אינה רק מפתחת כישורים ומיומנויות משפטיות, אלא גם מסייעת בהטמעת חומר תאורטי מורכב,¹⁴ בפיתוח קהילת חשיבה משמעותית,¹⁵ ובהידוק הקשר לסביבת המכללה.¹⁶

חשיבות הנגשת לימודי המשפט לפריפריה כרוכה גם בהענקת כלים של אחריות ומודעות חברתית. דווקא משום שהרוב המוחלט של הסטודנטים הם תושבי הפריפריה, על כל המשתמע מכך, הרי שחינוך לאחריות חברתית בצד הענקת הידע המשפטי, עשוי להניב תרומה משמעותית של הבוגרים לאוכלוסיות מוחלשות בחברה. זאת, אנו מקדמים באמצעות הקמת מערך מקיף של קליניקות משפטיות, אשר פועל נמרצות להטמעת ערך התרומה לקהילה באמצעות הידע המשפטי אותו רוכשים הסטודנטים.¹⁷ הנוכחות בשטח של הסטודנטים, באמצעות הפעילות הקלינית, מאפשרת להם לא רק לייצא את הידע שצברו אל סביבתם, אלא גם לספוג מהסביבה מידע על הצרכים והמצוקות המחייבים טיפול, ולטפח בהם מוטיבציה לעשות זאת גם בעתיד.¹⁸

יתירה מזאת, במיוחד בבית-הספר למשפטים במכללה האקדמית צפת, בו אוכלוסיית הסטודנטים משקפת את הרכב האוכלוסייה הגלילית מרובת-התרבויות, אנחנו שואפים לכך שבוגרי בית-הספר שלנו יהיו בעלי כשירות רב-תרבותית, המחזיקים בערכים של סובלנות, שוויון והכללה. עניין זה מודגש אצלנו לא רק בחומרי הלימוד אלא גם בהוויה החברתית האופפת את לימודי

¹⁴ Efron & Munin, שם, בעמוד 313.

¹⁵ יעל עפרון, "מה למדנו מהלמידה הקלינית: הקליניקות המשפטיות במכללה האקדמית צפת כמקרה בוחן" משפט וממשל כה (בדפוס), פרק 2.2.2.

¹⁶ זיו, לעיל ה"ש 1.

¹⁷ עפרון וזילברשטיין, לעיל ה"ש 11, בעמוד 118; עפרון, לעיל ה"ש 15, פרק 2.2.3.

¹⁸ שם.

הסטודנטים במהלך התואר ובפעילויות יזומות הנעשות לשם כך. בראש, סגל בית-הספר המגוון מייצג את כל גווני האוכלוסייה האזורית: חילונים ודתיים, יהודים, מוסלמים, נוצרים ודרוזים, נשים וגברים. בכך מייצג הסגל מגוון רחב של דמויות לחיקוי ודוגמה אישית לשיתוף פעולה ואחוזה. מעבר לכך, אנו מקפידים לערוך בבית-הספר אירועים חברתיים ואקדמיים שנועדו לקדם רגישות רב-תרבותית, בהשתתפות סטודנטים וחברי סגל.

5. סיכום

לסיכום, צמצום פערים היסטוריים אינו מלאכה בת עשור בודד. מחקרים אמפיריים מראים כי נקודת הפתיחה של באי המכללות הציבוריות בישראל נמוכה מזו של הלומדים באוניברסיטאות ובמכללות הפרטיות.¹⁹ הדבר דורש פיתוח של פדגוגיה ייחודית, המאפשרת הטמעה יעילה של חומרי הלימוד לכלל הסטודנטים, חרף פערי שפה וניסיון אקדמי. ככל שמצבן של התשתיות בסביבת המכללה אף הוא לוקה עדיין בחסר, הקושי למשוך אוכלוסיות חזקות למכללות הציבוריות מורגש אף הוא. אולם, ניצנים של שינוי מורגשים היטב וכל עוד נתמיד במאמצינו, יש מקום לאופטימיות.

¹⁹ שחר חי, "הפסיכומטרי: ת"א מובילה, הפער הבין-עדתי עדיין כאן" **ynet** (7.6.2016).
<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4820756,00.html>